

Tento svazek je podle usnesení rakouské komise opatřen rozsáhlým úvodem prof. Friedricha Engela-Janosiho (str. VII–LXIII), který není zpracováním tohoto důležitého období v rakouských dějinách, nýbrž podává přehled základních problémů, které Belcrediho vláda řešila. Autor úvodu vychází bohužel jenom z německé literatury a jiné práce nezná.

Editor tohoto svazku Horst Brettner-Messler objasňuje speciální problémy edice a informuje o obsahu důležitých částí jednotlivých vídeňských archivů, které mají význam pro komentář k této části edice. Po některých dalších závažnějších informacích následují vlastní dokumenty, tj. celkem 56 protokolů o zasedáních ministerské rady od 29. července 1865 do 26. března 1866.

U každého protokolu jsou uvedeni přítomní a nepřítomní členové ministerské rady, v případě, že byl protokol již dříve otištěn, je zde uveden název edice, následuje záhlavní regist a vlastní text, který je opatřen četnými poznámkami editora. Podrobnému rejstříku předchází chronologický seznam protokolů a příloh s uvedením stručného obsahu (jsou zde přetištěny záhlavní registry), který nahrazuje obsah k této části svazku.

Pokud se týká obsahu jednotlivých protokolů, je možno říci, že tento svazek k českým dějinám přilíš materiálu nepřináší. Na ministerské radě bylo jednáno pouze o některých otázkách týkajících se železnic v českých zemích. Bezesporu mnohem větším přínosem je k uherským dějinám a k vývoji rakouské správy. V této souvislosti můžeme říci, že ještě méně významné pro vnitřní vývoj rakousko-uherské monarchie budou protokoly společně ministerské rady od roku 1867. Mnohem větší důležitost pro novější politické, hospodářské, sociální a kulturní dějiny by měla edice protokolů předlitavské ministerské rady od roku 1867. Ty však bohužel zhořely za vídeňské archivní katastrofy v roce 1927.

J. Janák

Dejiny štátu a práva na území Československa v období kapitalizmu. Vypracoval a redigoval kolektív. Redakciu viedol Leonard Bianchi. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. I. 1848–1918. 1971. 447 strán. II. 1918–1945. 1973. 781 strán.

Dvěma objemnými svazky zaplnil kolektiv českých a slovenských právních historiků citelnou mezeru, která v naší právní historii až doposud existovala. Jak je zajisté dostatečně známo, naše starší právní historie většinu svých kompendií používaných při výuce na právnických fakultách končila rokem 1848 a jenom ve velmi řídkých případech překračovala tento mezník. Období od vzniku samostatného štátu nebyla věnována pozornost téměř vůbec. Teprve akademik Václav Vaněček nejdříve svými skripty a potom svou učebnicí odstranil tento nedostatek a podal soustavný marxistický přehled vývoje štátu a práva na území Československa až do roku 1945, který slouží pro výukové potřeby na našich právnických fakultách. Předložené dílo pak zajisté uvítá každý historik československých novějších a nejnovějších dějin.

Potřeba hlubokého pohledu na vývoj štátu a práva v období kapitalismu se projevila již v 50. letech a záměr vypracovat toto kolektivní dílo vznikl na přelomu let 1958–1959 v Ústavu štátu a práva ČSAV v Praze. Výsledek více než desetiletého úsilí (geneze práce spolu s vyznačením podílu jednotlivých členů autorského kolektivu je ve II. svazku na str. 619–623 v doslovu) byl nyní předložen veřejnosti.

Autoři Dejin štátu a práva měli zajisté velmi nesnadnou úlohu, a to nejen pro spleť buržoazního právního řádu a pro nedostatek právněhistorických prací. Na druhé straně však přece jenom nebyli v postavení autorů makety československých dějin, zpracovaných kolektivem pracovníků někdejšího Historického ústavu ČSAV v Praze, kteří koncem 50. let připravili první marxistický přehled dějin Československa. O toto dílo, jehož tři rozsáhlé svazky věnují pozornost vývoji v období kapitalismu, bylo možno přece jenom se v určitých případech opřít.

Nyní ke struktuře a obsahu celé práce, na níž se podílelo více než dvacet autorů z Ústavu štátu a práva ČSAV v Praze, Ústavu štátu a práva SAV v Bratislavě a práv-

nických fakult Karlovy univerzity v Praze, Univerzity Komenského v Bratislavě a Univerzity J. E. Purkyně v Brně.

Celé dílo je rozděleno do osmi kapitol, označovaných římskými číslicemi. První svazek obsahuje kapitoly I.—IV. a druhý svazek kapitoly V.—VIII.

První svazek, zahrnující sedmdesátileté údobí let 1848—1918, podává v I. kapitole, která je z celého díla nejstručnější (str. 35—74), přehled vývoje v revoluci roku 1848 a nástup reakce proti revoluční ústavnosti. Tato kapitola se svou strukturou liší ode všech ostatních, poněvadž sleduje pouze státoprávní a politický vývoj v uvedeném období. Ve čtyřech podkapitolách, které jsou dále členěny marginálními poznámkami, je zde sledován vývoj revoluce v českých zemích a boj za české politické a státoprávní požadavky, pokus o rakouský konstituční stát, buržoazní státoprávní změny v Uhrách a politické záměry a slovenské státoprávní pokusy v letech 1848—1849. Zhruba polovina textu — to platí i o ostatních kapitolách — je vždy věnována vývoji v českých zemích a polovina vývoji na Slovensku, resp. později v Předlitavsku a v Uhrách.

Období od porážky revoluce až do roku 1918 je rozděleno do tří kapitol. Periodizačním mezníkem je uzákonění dualismu v roce 1867 a nástup imperialismu, tj. zhruba 90. léta 19. stol., popř. rok 1900.

II. kapitola sleduje vývoj od nástupu reakce až po uzákonění dualismu. Náleží k nejdůležitějším součástem celého díla, poněvadž v tomto období byly kladeny základy rakouského buržoazního státního aparátu. V její první části je vylíčen Bachův pokus o jednotný velkorakouský stát a likvidace náběhů k buržoaznímu konstitucionalismu (je zde pojednáno o konkordátu z roku 1855, o vývoji obecní samosprávy, a to o Stadionově a Bachově obecním zřízení, o ministerstvech, ministerské radě aj.) a ve druhé části je podrobně a zasvěceně podán přehled vybudování státního aparátu buržoazního typu. V části nazvané Konstituční předpoklady pro dokončení hlavních přeměn na podkladě národnostní nerovnoprávnosti sledují autoři konec Bachova absolutismu a znovuvytváření ústavnosti. Další podkapitola sleduje český státoprávní program a pokusy čelit dualistickému vyústění ústavního vývoje, přičemž mezníkem je zde zmar pokusů o české vyrovnání v roce 1871. Poslední část II. kapitoly je věnována buržoazním přeměnám v oblasti práva a jeho přizpůsobení kapitalistickým výrobním poměrům: zrušení poddanství a vyvazení venkova, zákonodárství průmyslového a živnostenského liberalismu, prosazení kapitalistických principů v horním podnikání, dělnickému hnutí a počátkům buržoazního pracovního a sociálního zákonodárství, vývoji občanského, obchodního a směnečného práva aj.

Cechům a Slovákům ve státním a právním systému dualistické monarchie do nástupu imperialismu věnuje pozornost III. kapitola, rozdělená do sedmi částí. První část věnuje pozornost státnímu aparátu dualistického Rakouska, druhá rozvinutí a zvláštním rysům parlamentarismu a samosprávné reprezentace v Předlitavsku a v Uhrách a liberalistické koncepci občanských svobod a třetí změněným programově politickým stanoviskům české buržoazie v jejím úsilí o získání podílu na státní moci a nástupu dělnické třídy a slovenské politice po vyrovnání. Je zde sledováno zejména rozdělení české politiky na staročechy a mladočechy, změny ve státoprávním programu a vývoj jazykové otázky. Čtvrtá část se zabývá přerůstáním kapitalismu volně soutěže v imperialismus a jeho bezprostředním odrazem v právu. Předlitavská část se soustřeďuje zejména na prosazování protiliberalistických tendencí v živnostenské politice, likvidaci drobných zbytků feudalismu v oblasti zemědělství, snahy o zamezení krize drobného a středního rolníka, myslivost a rybolov, lesní hospodářství, peněžnictví, družstevnictví, stavební řády a požární ochranu, pošty, silniční a železniční dopravu atd. Problematikou sledovanou v páté části jsou ústupky buržoazie ve sféře pracovního a sociálního zákonodárství: sociální program Taaffovy vlády, novelizace živnostenského řádu, pokusy o zavedení dělnických komor, otázky pracovní smlouvy, ochrana mzdy, úprava délky pracovní doby, ochrana bezpečnosti při práci, živnostenská inspekce, pracovní spory, chudinská péče, sociální pojištění, snahy o zavedení invalidního a starobního pojištění a organizace státní a samosprávné zdravotní služby. Závěrečné části jsou věnovány judičním oborům v Předlitavsku a v Uhrách v této etapě vývoje společnosti. Probírá se zde zejména trestní řízení, vězeňství, policejní dohled, úprava postavení soudců, notářů a advokátů, nové procesní předpisy, základní procesní zásady, snahy o změnu občanského zákoníku, laicizace manželství, trestní právo a obchodní a směnečné právo.

Poslední (IV.) kapitola prvního svazku je nazvána *Nástup imperialismu a první*

svetová vojna. Obsahem její první části je vývoj státního zřízení v Předlitavsku v podmínkách imperialismu a jeho změny za první světové války: je zde podán rozvoj politických stran, demokratizace volebního práva, vývoj jazykových předpisů a vývoj státního zřízení. Vývoj v Uhrách je zpracován ve druhé části této kapitoly. Třetí část objasňuje zásahy předlitavského státu do hospodářské oblasti před válkou a jejich zesílení za války: rozvoj monopolů, živnostenské zákonodárství, zemědělské zákonodárství a zásahy státu vynucené válečným hospodářstvím. Vývoj této problematiky v Uhrách je obsažen ve čtvrté části. Pátá část zaměřuje pozornost na pracovní a sociální zákonodárství v letech 1900–1918 (z Předlitavska jsou to pracovněprávní úpravy, zprostředkování práce, které se v této době dostalo v Čechách na zákonný podklad, reforma pracovní smlouvy, pracovní doba, zlepšení pracovních podmínek žen, pracovní čas mladistvých a dětí, ochrana bezpečnosti při práci, práce dětí, mladistvých a žen, pracovní soudnictví, bytová péče, vystěhovalectví, odraz militarizace v pracovním zákonodárství, sociální pojištění, penzijní pojištění soukromých zaměstnanců a zdravotní péče). Šestá a sedmá část podává vývoj judičiálních oborů od počátku století a osmá sleduje odboj za první světové války.

Období dvaceti sedmi let první a druhé republiky a okupace je zpracováno ve II. svazku na str. 43–618 (celkem 57 stran v obou svazcích případně na podrobné české či slovenské a dále ruské a německé obsahy). Periodizačním mezníkem je zde počátek 20. let (ukončení revoluční vlny) a počátek velké hospodářské krize.

Kapitola VI. je nazvána *Vznik Československé republiky a boj o smer jej vývinu.* Na více než sto dvaceti stranách je zde pojednáno o zahraničních a vnitřních faktorech vzniku ČSR, o budování jejího státního aparátu a živelných bojích pracujících proti upevňování buržoazního státu, o poválečných opatřeních hospodářského rázu, o poválečných ústupcích buržoazie v oblasti sociální politiky a pracovního práva a o zdravotnictví a školství, o změnách v majetkovém, rodinném, obchodním a trestním právu, o společenském a státním zřízení ČSR zakotveném v ústavě z roku 1920 a je zde podána charakteristika a perspektivy nově vzniklého státního útvaru.

Vývoj státu a práva ve 20. letech, nazvaných jako období upevňování a dočasné stabilizace kapitalistické nadvlády, je zpracován v VI. kapitole, jejíž první část se zabývá hospodářskými a sociálními poměry, druhá část mezinárodním postavením republiky a charakteristikou buržoazní demokracie a třetí část výstavbou státního aparátu. Další části pojednávají o zásadách buržoazního státu v ekonomické oblasti a o sociálním, zdravotním a školském zákonodárství ve znamení nástupu reakce a poslední (šestá) část o vývoji trestního a civilního práva: je zde rozebrán zejména vývoj soudní perzekuce revolučního dělnického hnutí a podán přehled trestního práva a pokusů o jeho kodifikaci atd.

V VII. kapitole je zhruba na sto padesáti stranách charakterizován vývoj v období světové hospodářské krize a boje na obranu republiky. Autoři zde analyzují vliv krize na strukturu společnosti a ústavně politické poměry a omezování buržoazně demokratických institucí (obzvláště se zaměřují na zmocňovací zákony, součástí je také přehled návrhů na změnu formy vlády, které ve 30. letech byly podávány zejména zprava) a ve třetí části podrobují zkoumání vliv hospodářské krize na státní mechanismus (je zde sledován zejména parlament a postupně omezování jeho pravomoci, vyřazování opozice, vzrůstající moc vlády, vývoj struktury ústředních úřadů, vztah finančního kapitálu ke státnímu aparátu aj.). Čtvrtá část rozebírá snahy buržoazie čelit krizi normativními zásahy do hospodářství a financí (je zde pojednáno o kartelovém zákonu, o nucené syndikalizaci, o ohilním monopolu, o sanaci bank apod.) a pátá část sociální, zdravotní a školské zákonodárství ve znamení krize, přičemž největší pozornost je věnována péči o nezaměstnané. V šesté části je analyzován odraz krize v právní úpravě judičiálních oborů a zmaření snah buržoazie o vybudování nového právního řádu a v sedmé části obrana republiky a její odraz v zákonodárství a politickoprávních úsilích (zákon o obraně státu, opatření v organizaci armády, návrhy na státoprávní řešení národnostní otázky apod.). Celá osmá část sleduje mezinárodní právní postavení ČSR v letech 1929–1939.

Období po Mnichovu a nacistické okupaci Československa, která je zpracována v závěrečné (VIII.) kapitole, je věnováno téměř dvě stě stran. Období druhé republiky věnuje pozornost první část této kapitoly: sleduje se zde změna státoprávní struktury ČSR a vytváření fašistického režimu. Protektorát Čechy a Morava jako forma německého okupačního panství v českých zemích je středem zájmu druhé části, v níž je charakterizováno postavení protektorátu v rámci německé říše, právní postavení oby-

vatelstva, organizace okupační a autonomní moci i správy, školství a kultura za okupace, trestní právo a soudnictví a jeho úloha v perzekuci českého národa. Třetí část analyzuje Iudický režim jako formu německé nadvlády na Slovensku a čtvrtá část se zabírá hospodářskými poměry v českých zemích za okupace: důsledky ztráty státní samostatnosti pro hospodářský vývoj v protektorátě, okupačním zákonodárstvím v průmyslu, obchodu a živnostech, vývojem peněžnictví a okupačními zásahy do zemědělské výroby a do české pozemkové držby. Pracovní a sociální poměry v protektorátě jsou zpracovány v páté části, sledující postavení dělnické třídy, vývoj sociálního pojištění, pracovní poměry a veřejné zdravotnictví. Tato problematika na Slovensku je zpracována v šesté části, sedmá a osmá část charakterizuje občanské právo a civilní soudnictví protektorátu a slovenského štátu a devátá část národně osvobozenecský boj českého a slovenského lidu proti hitlerovské okupaci. Zde je podán přehled prozatímního státního zřízení v Londýně, čs.-sovětské smlouvy, analyzováno Slovenské národní povstání a Slovenská národní rada, sledována činnost této instituce v košickém období její činnosti, rozebrán program první domácí vlády Národní fronty Čechů a Slováků, květnové povstání a vítězství národní a demokratické revoluce v Československu.

Každý svazek obsahuje seznam literatury a použitých zkratk. Na str. 641–780 ve II. svazku jsou obsaženy přílohy pod názvem *Personálne a politické zloženie štátnych orgánov a niektoré štatistické údaje dôležité pre dejiny štátu a práva*.

V I. části příloh (Správa státní) je složení rakouských, uherských a společných vlád do roku 1918, vlád ČSR, protektorátu, slovenského štátu a čs. vlád v Londýně, složení předsednictev Nejvyššího účetního kontrolního úřadu, Státního úřadu statistického a Státního úřadu pozemkového a místodržitele, resp. zemští prezidenti v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, ve II. části (Zemská správa politická) jsou uvedeni zemští prezidenti a viceprezidenti v českých zemích, župani a zemští prezidenti a viceprezidenti na Slovensku, guvernéri a viceguvernéri Podkarpatské Rusi a starostové hlavního města Prahy, ve III. části (Justiční soustava) je uvedeno předsednictvo Říšského soudu, Nejvyššího soudního a kasačního dvora a Správního soudního dvora a předsednictvo Nejvyššího soudu, Nejvyššího správního soudu, Ústavního soudu a Státního soudu, ve IV. části (Zastupitelská soustava) je předsednictvo sněmoven předlitavské říšské rady, nejvyšší zemští maršálkové v Čechách a zemští hejtmané na Moravě a ve Slezsku, čeští občanští členové rakouské panské sněmovny, předsednictvo předlitavských delegací, předsednictvo Národního shromáždění ČSR a některé statistické údaje o volbách, dále je zde složení Slovenské národní rady z roku 1848, členové Stálého národního výboru, ustaveného na slovenském národním shromáždění v Turčanském Svatém Martině 6. a 7. června 1861, účastníci shromáždění, na kterém byla přijata Martinská deklarace 30. října 1918, předsednictvo a členové SNR v povstání a v době osvobození a některé statistické údaje o volbách do Národního shromáždění a do zemských zastupitelstev a slovenští poslanci a kandidáti do poslanecké sněmovny uherského sněmu v letech 1847–1918. V. část (Různé) obsahuje některé statistické údaje, a to zejména demografického charakteru, k vývoji školství, k rozdělení půdy apod.

Tabulková část je vypracována velmi svědomitě, je doplněna poznámkovým aparátem, který rozsáhle objasňuje údaje a odkazuje na prameny a literaturu. Je také opatřena rozsáhlým seznamem pramenů a literatury k této příloze.

Celá práce je psána střídavě česky a slovensky, což však nepůsobí rušivě a po začetí si čtenář střídání jazyků ani nepovšimne. I některé partie o vývoji v Předlitavsku jsou celé psány ve slovenštině, zde pouze působí neobvykle slovenské názvy předlitavských institucí.

Rušivý dojem však na čtenáře činí zejména špatná sazba, která zavinila, že obzvláště v prvních sto stranách I. svazku je celá řada vynechaných nebo špatně otisknutých písmen. Také značné množství tiskových chyb v obou svazcích, které zejména v poslední kapitole překračuje únosnou mez (zde je v českém textu i celá řada pravopisných chyb) je na závadu. Nedobře rovněž působí, že každý z obou svazků je vytištěn jiným typem písma, a to jak vlastní text, tak i marginální poznámky.

Redakčně jsou oba svazky zvládnuty dobře. Přestože jsou výsledkem práce více než dvacetiletného kolektivu a přestože zpracovávají tak rozsáhlou a nesmírně diferencovanou materii, je celý text pečlivě sjednocen a téměř nikde nedochází k překrývání, které při kolektivním způsobu práce bývá obvyklé. Poněkud větší pozornost

měla být věnována formální stránce. Mám zde na mysli skutečnost, že zatímco v předlitavských částech nejsou odkazy na literaturu ani na prameny, ve slovenské části se obzvláště v prvních kapitolách, i když sporadicky, odkazuje na literaturu a někdy i na prameny archívního charakteru. V prvních kapitolách jsou také na konci každé části stručné závěry, které ale později odpadají. V některých případech se dále projevuje určitá disproporčnost. Obzvláště markantně to vystupuje najevo ve III. kapitole, kde je zpracován podrobně vývoj uherské správy, předlitavská je však podána jenom ve stručném přehledu. Drobné nejednotnosti se také objevují v citování zákonů: někde se cituje český zemský zákoník jako z.zč, někde ale jako z. z. č., německý říšský zákoník je pak v poslední kapitole zřejmě vinou tiskových chyb citován nesprávně RGBI, jinde ale správně RGBI.

Rovněž některá jiná nedopatření je možno zřejmě přičíst na vrub tiskovým chybám, jejichž vinou však může dojít i ke značnému posunu. Tak např. na str. 267 je citován zákon o živnostenských soudech č. 63/1859 ř. z., již ze souvislosti je však zřejmé, že jeho přijetí je třeba posunout o deset let do roku 1869. Na str. 269 se píše, že živnostenská inspekce byla upravena zákonem č. 117/1889 ř. z., na str. 275 se však správně píše o zákonu č. 117/1883 ř. z. Na str. 325 se dozvídáme, že výhradně (takto nesprávně vytvořených) přidavných jmen je v práci více) panství němečiny ve vnitřním úřadování bylo dočasně prolomeno roku 1887 vydáním nařízení Badeniho, ve skutečnosti se však jedná až o rok 1897.

Některé dílíčky údaje uvedené v práci by bylo třeba doplnit nebo opravit. Na str. 94 v souvislosti s vytvořením policejního ministerstva v roce 1859 by stálo za zmínku, že vzniklo přetvořením nejvyššího policejního úřadu, zřízeného již v roce 1852. Na str. 98 se říká, že berní správu daní přímých vedly úřady státní správy (to je pro toto období pochopitelné), zřejmě zde mělo být úřady politické správy. Na str. 107 vypadnutím spojky vyšla pro volby do zemského sněmu zkomolenina kurie „obchodních komor venkovských obcí“ a na str. 149 při výkladu počátků kapitalistického peněžnictví není postížen odlišný vývoj na Moravě, který nedospěl k zakládání okresních hospodářských záložen, jako tomu bylo v Čechách. Na str. 165 se mluví o nové organizaci státní správy po zavedení dualismu a chybně se zde říká, že nejnižší jednotku státní správy tvořily (sic!) od roku 1850 (sic!) okresní hejtmanství – správně zde má být od roku 1868. Při výkladu organizace finanční správy se na téže stránce říká: „Nižším článkem byli (sic!) při okresních hejtmanstvích finanční okresní ředitelství a berní úřady.“ Pomineme-li i zde pravopisnou chybu, je nutno uvést na pravou míru tvrzení, že okresní finanční ředitelství byla organizována při okresních hejtmanstvích. Ve skutečnosti byla na nich naprosto nezávislá a měla také mnohem větší územní obvody. Na Moravě byla např. zřízena jenom čtyři OFŘ, zatímco okresních hejtmanství zde bylo od roku 1868 třicet. Při výkladu o jednotlivých vládních resortech se na téže stránce pojednává o ministrech krajanech a říká se zde, že často byli jmenováni těmito ministry lidé konzervativní a podporující vládu. Domnívám se, že opak by byl značně překvapivý.

Některá nedopatření se týkají volebních řádů do zemských sněmů a do říšské rady. Podle údaje na str. 187 byl volební řád do říšské rady z roku 1873 založen stejně jako volební řády pro zemské sněmy z roku 1861 na systému čtyř kurií, což ale neodpovídá skutečnosti v případě zemských sněmů, kde totiž kurie měst, průmyslových míst a obchodních a živnostenských komor byla společná, zatímco pro volby do říšské rady se vytvářela kurie měst a průmyslových míst a kurie obchodních a živnostenských komor. Na str. 325 se pak říká, že na Moravě byla pro volby do zemského sněmu v roce 1905 zavedena pátá všeobecná kurie, ve skutečnosti však všeobecná kurie byla kurií čtvrtou.

Určité nejasnosti se projevují rovněž kolem existence zemědělských rad. Na str. 197 nalezneme údaj, že zemědělské rady byly zřízeny za Taaffovy vlády v roce 1880. Platí to však pouze pro Čechy, neboť v tomto roce byla regulována činnost poloveřejné zemědělské rady, která nahradila Vlastenecko-hospodářskou společnost, rozpuštěnou za perzekuce českého národního hnutí v roce 1873 místodržitelem generálem Kolletem. Zemědělská rada moravská však vznikla až v roce 1897. Tvrzení ze str. 197 poté odporuje údaj na str. 249, podle něhož zemědělské rady byly zřízeny jako veřejnoprávní zemské organizace zemskými zákony z 90. let. Zde by totiž bylo třeba zdůraznit, že česká zemědělská rada navázala na starší poloveřejnou instituci a moravská zemědělská rada vystřídala Hospodářskou společnost. Apodiktické tvrzení, že hospodářské spolky zůstávaly pod převažujícím vlivem velkého majetku pozemkového,

obsažené na téže stránce, platí v plné míře pouze pro Čechy, nelze je však již tak jednoznačně vztáhnout na Moravu.

Rovněž v některých dalších případech nejsou určité odlišnosti moravského vývoje vždy zcela postiženy.

K části věnované politickému životu na Moravě (str. 322--323), která je jinak zpracována odpovídajícím způsobem, je třeba doplnit, že i na Moravě se vytvořila agrární a národní sociální strana, které však nezískaly takové pozice jako v Čechách. Na str. 343 v souvislosti s obecní samosprávou se říká, že na Moravě obětovala česká politika zřízení samosprávných okresů kompromisu v moravském paktu, ve Slezsku došlo (zákonem č. 33/1898 z.zsl) jen ke zřízení okresních silničních výborů. S tím je nutno souhlasit, je však třeba doplnit, že i na Moravě existovaly okresní silniční výbory, které zde byly zřízeny dříve než ve Slezsku. V souvislosti se zprostředkovatelnými práce věnuje kompendium pozornost i stravovným, avšak jenom v Čechách, kde byly stravovny zřizovány podle zákona z roku 1895 (str. 385). Bylo by zde záhodno rovněž uvést, že tyto instituce byly jako první v českých zemích zavedeny na Moravě zákonem přijatým zemským sněmem v prosinci 1887 a sankcionovaným císařem 19. února 1888 a poté vznikly ve Slezsku zákonem č. 32/1892 z.zsl. V souvislosti s odstředivými snahami Němců po 28. říjnu 1918 se píše o „znojemském kraji“ na jižní Moravě, který byl připojen k Dolnímu Rakousku (str. 434), jedná se však o „Deutschsüdmähren“, jak je správně uvedeno ve II. svazku na str. 73.

Z dalších nepřesností upozorňují na chybnou interpretaci spolčovacího zákona z roku 1867 (str. 200), podle něhož prý byly politické spolky nepřipustné, takže se mohla „politická činnost dělnictva krýt jen právem shromažďovacím“. Neodpovídá to skutečnosti: tento zákon zřizování politických spolků pouze znesnadňoval, v zásadě je ale umožňoval (v roce 1874 vznikl např. na jeho základě dělnický politický spolek Vorwärts—Vpřed v Brně, stejně jako řada dělnických politických spolků z 90. let). Velmi podrobně a zasvěceně je v práci objasněno spolčovací a shromažďovací právo v Uhrách a je zde zároveň podán i přehled vládní praxe (str. 217—221). Diskutovat by bylo možné o hodnocení rakouského dělnického ochranného zákonodárství. Podle autora celá zákonná úprava pracovní doby poskytovala jenom velmi rudimentární ochranu. Zaostávala za tím, co už tehdy tvořilo v jiných kapitalistických státech v důsledku bojů dělnické třídy a v důsledku sociální politiky i sociální demagogie buržoazie standard pracovního zákonodárství. Není však možné opomenout, že dělnickou novelou živnostenského řádu z roku 1885 se stalo Rakousko jednou z prvních evropských zemí, která omezila délku pracovní doby dospělých mužských dělníků.

Ve II. svazku by na str. 63 v souvislosti s výkladem o budování čs. armády bylo záhodno vedle legionářské složky zdůraznit podíl a duch Sokola, který byl zejména v první etapě převládající a který byl v průběhu 20. let vytlačěn převažující rakouskou důstojnickou složkou. V souvislosti s výkladem o podporách v nezaměstnanosti po vzniku ČSR (str. 117) by zasloužily zmínky okresní demobilizační výbory, zřizované na základě zákona č. 63/1918 Sb., které tvořily důležitou revolucionizující složku veřejné správy v počáteční etapě existence samostatného státu.

Některé názvy institucí nejsou zcela přesné, nebo není objasněna jejich činnost. V souvislosti s vojenskobyrokratickou diktaturou za první světové války se v práci např. konstatuje, že 9. září 1917 byl zrušen Überwachungsamt (str. 345), ve II. svazku na str. 48 nalezneme údaj, že koncem září 1918 se rozdělila česká zemská vládní komise na českou a německou, jedná se však o zemskou správní komisi. Na str. 245 v I. svazku se dočteme, že v roce 1868 byla soustředěna zemědělská agenda do jednoho ústředního úřadu — ministerstva orby a hornictví. Skutečný název tohoto ministerstva byl však ministerstvo orby, i když do jeho kompetence patřily rovněž záležitosti hornictví. Název zákona č. 117/1884 ř. z. (str. 247) se vžitě překládá jako zákon o hrazení bystřín a nikoli o jejich krocení. Na str. 189 v I. svazku se opora Taaffovy vlády v říšské radě označuje jako „železná pravice“, pro tuto skupinu však existuje obecně vžitý a užívaný termín „železný kruh pravice“, jehož je ostatně užito i na str. 230. V ČSR bylo zřízeno ministerstvo veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy a nikoli ministerstvo lidového zdravotnictví (str. 126); tohoto názvu se užívalo pro označení předlitavského ministerstva. Ve II. svazu práce se pak někde používá pro označení německé agrární strany vžitého názvu Bund der Landwirte, někde se však tento termín překládá jako Svaz zemědělců, podobně se zde při výkladu vývoje okupační správy někde ponechává vžitý termín oberlandrat, jinde se však překládá jako vrchní zemský rada.

Při výkladu o vývoji centrálních institucí státní správy v ČSR se ve II. svazku na str. 148 dočteme, že byla převzata rakouská organizace vlády. Počet ministrů se však rozmnožil, aby se umožnilo zastoupení ve vládě i menším stranám, na kterých měl finanční kapitál zájem. Je možno se domnívat, že toto tvrzení neodpovídá zcela skutečnosti, o čemž je možno se přesvědčit pouhým srovnáním počtu jednotlivých vládních resortů v přílohách. První republika nijak podstatně tento počet nerozmnožila. Oproti Předlitavsku zde bylo navíc ministerstvo pro zásobování lidu, jehož zřízení si vynutila poválečná katastrofální zásobovací situace, dále ministerstvo unifikací, jehož zřízení bylo spojeno se snahami po odstranění právního dualismu, ministr s plnou mocí pro správu Slovenska a ministerstvo pošty a telegrafů. Rozhodujícím pro zřízení těchto ministerstev však bude jenom stěžejí uváděný důvod.

Jako poslední podružné připomínky je možno uvést, že působí disproporčně, když se na str. 279 uvádí celé složení druhé Udržalovy vlády, což se v ostatních případech nikdy nečiní, na str. 440 by u národní strany práce z období druhé republiky stálo zato uvést, že tato strana vznikla také z části strany národně socialistické a že zejména v jejích nižších složkách působilo množství komunistů. Na str. 534 se pojednává o okupační Národní odborové ústředně zaměstnavecké, neuvádí se však již, že jako odborová organizace veřejných zaměstnanců, nezávísí na NOÚZ, bylo zřízeno Ústředí veřejných zaměstnanců. Z formulace na str. 585 (částečně taky na str. 528) by mohl vzniknout dojem, že německá střešnice měla být za okupace zřízena v samotném Vyškově, jednalo se však o několik obcí na Vyškovsku. Při výkladu vývoje chudinství za předmnichovské republiky se konečně uvádí, že péče o chudé se svěřila obcím (jedná se o kapitolu o vývoji ve 30. letech), chudinská péče však byla svěřena obcím již od poloviny 19. století.

K seznamům literatury je třeba říci tolik. Mnohem rozsáhlejší a soustavnější je seznam ve II. svazku. V I. svazku jsou uvedeny skutečně pouze nejzákladnější práce, a to ještě ne zcela soustavně. Namátkou je možno tento seznam doplnit o základní přehledy Ústava mocnářství rakouského a Správa mocnářství rakouského, které vyšly jako svazek II/1 a II/2 edice Česká politika, stejně tak zde nejsou uvedeny další svazky České politiky, které mají základní význam pro hospodářství, kulturu, sociální vývoj, jazykovou otázku, školství atd. Ze IV. svazku České politiky je zde pouze přehled Lva Wintra Dělnické zákonodárství rakouské. Není zde také ani základní práce Czeditkova o rakouských ministerstvech nebo edice Die österreichische Zentralverwaltung, přestože se zde na druhé straně uvádí řada prací velmi speciálních. I mnohem podrobnější a soustavnější přehled literatury ve II. svazku vykazuje některé mezery. Zejména k vývoji za okupace zde měly být uvedeny práce o vývoji správy od Stanislava Šislera, Jaroslava Macka a Jana Brzobohatého, dále pak pro počátky ČSR Peroutkovo Budování státu apod.

Podíváme-li se na pororce obou svazků, je možno považovat za přijatelný rozsah svazku pojednávajícího o vývoji v letech 1848–1918. U II. svazku je možno se však domnívat, že část textu mohla být zredukována a zestručněna. První svazek je zcela věcný a přehledný, naopak některým otázkám zde mohla být věnována poněkud větší pozornost: není zde např. téměř nic o volebním právu do obcí na základě prozatímního obecního zřízení z roku 1849, jenom velmi málo je zde o organizaci okresních hejtmanství a místodržitelství po roce 1868 (zejména o jejich speciálních agendách mělo být řečeno více), zatímco vývoj správy v Uhrách je, což opakují, mnohem podrobnější. Téměř nic nebo jenom velmi málo vzhledem k významu těchto institucí je zde a obchodních a živnostenských komorách a některými méně podstatnými připomínkami by bylo možno ještě pokračovat. Ve II. svazku se však naproti tomu v některých případech projevuje určitá mnohomluvnost a někde jsou i zbytečné podružnosti. Např. značná pozornost je věnována snahám o kodifikaci občanského a trestního práva, velmi rozsáhle je např. líčeno mezinárodně právní postavení Československa (toto problematické ve druhém desetiletí existence ČSR je věnováno přes třicet stran) apod. I zde však naopak některé části mohly být zvýrazněny. Vzhledem k obrovskému významu politických stran v předmnichovské ČSR je jim podle mého názoru věnována neúměrně malá pozornost (str. 144, popř. i jinde) a zcela mimo okruh zájmu autorů zůstává vývoj v odtržených pohraničních územích Československa v období od Mnichova do osvobození.

Ze všeho, co bylo až doposud řečeno, je zřejmé, že se jedná o připomínky, které nesměřují proti podstatě recenzované práce, která, což zdůrazňují, je na velmi dobré úrovni. Je jenom velmi těžko vyzvedávat jednotlivé části na úkor jiných, přesto bych

však chtěl zdůraznit, že výborně je zpracován vývoj samosprávy v celém období, v některých obdobích pak vývoj politické správy (zejména mistrně jsou zpracovány návrhy na reformu veřejné správy před první světovou válkou na str. 329–335), na vrcholné úrovni je zpracována celá V. kapitola, výborně je postížen vývoj zdravotní služby, vojenství a rovněž některé další úseky.

Autoři se nedopouštějí zjednodušování složitého vývoje státu a práva a vidí vývoj v Rakousko-Uhersku a v Československé republice v širokých mezinárodních a středoevropských souvislostech. Je možné to dokumentovat obzvláště na II. svazku, kde je správně zařazena předmnichovská CSR do rámce evropského vývoje. Je zde zdůrazněna relativní pokrokovost ústavy předmnichovské republiky, na druhé straně však skutečnost, že organizace i mechanismus parlamentu byly většinou převzaty z Rakouska, kde zákonodárny a zastupitelský orgán nikdy neměl širokou pravomoc a o důležitosti demokratizace a parlamentarizace vládní moci neuvažovala ani česká veřejnost. Pokud se týká státního aparátu, zůstalo v CSR i v úřednictvu a v armádě nemálo z mentality rakousko-uherské byrokracie. Ale způsob úřadování, vztahy mezi úředníky a občanstvem byly v porovnání s okolními státy demokratické. Demokrati-zovala se držba půdy, zrušilo se politické kastovníctví, vzniklo značné sociální zákonodárství. Podobně i v souvislosti s reakčním omezením volebního práva dospívají autoři k závěru, že přes nedemokratická omezení zůstala parlamentní soustava zachována a volební právo bylo podstatně demokratičtější ve srovnání s jinými středo-evropskými státy.

Správně je zde rovněž charakterizována druhá republika jako stát, ve kterém se ještě naplno neprojevil všechny znaky fašistické diktatury, její podstatné charakteristické rysy – snaha umlčet dělnické hnutí, odstranit atributy buržoazní demokracie a zavádět totalitní fašistický režim – vystupovaly však stále jasněji do popředí.

Závěrem je možno říci, že syntéza dějin státu a práva v Československu v období kapitalismu patří k reprezentativním dílům naší právní historie. Kolektivitu více než dvacetí autorů se podařilo zaplnit dlouholetou citelnou mezeru a vytvořit dílo, kterému se bezesporu dostane náležitého ocenění jak u nás, tak i v zahraničí.

J. Janák

NIKTORÉ PROBLÉMY SPRACOVANIA DEJÍN SLOVENSKA 1918–1938

V poslednom desaťročí venujú historici zvýšenú pozornosť dejinám Slovenska v predmnichovskej republike. Práve toto obdobie je charakteristické vznikom problémov ovplyvňujúcich vzťahy našich národov i po oslobodení. Poznanie ich genézy je základom k pochopeniu ďalšieho vývoja Slovenska.

Časť prác o dejinách Slovenska v danom období vzniklých do roku 1948 tvoria dobové články a práce M. Hodžu, I. Dérera, V. Šrobára, F. Ďurčanského, K. Sidora, davistov slúžiace momentálnej politickej potrebe, ktoré pre nás zostávajú dokumentom akým spôsobom, s akými argumentami vystupuje tá-ktorá skupina, či strana pri hájení svojich názorov. Českí a slovenskí historici predmnichovskej republiky venovali pozornosť vytvoreniu republiky a prvým rokom jej existencie – K. Krofta, F. Houdek; V. Chaloupecký a A. Pražák zdôvodňovali ideu jednotného československého národa. Dodnes je možné čerpať z materiálovo bohatej práce A. K. Medveckého¹ – Slovenský prevrat – či už ide o činnosť SNR, situáciu na východnom Slovensku, rabovanie židovského obyvateľstva, alebo o vojenské stretnutie československého a maďarského vojska.

Po oslobodení sa pozornosť historikov novších dejín zákonite sústredila na obdobie vojny, predmnichovská republika se ocitá na okraji ich záujmu. Jedným z mála, ktorý sa k tomuto obdobiu vracia, je Š. Adamovič,² najväčšiu pozornosť však venuje až obdobiu autonómie. Prvou väčšou prácou o Iudákoch, s dôrazom na úlohu Iudác-

¹ A. K. Medvecký, *Slovenský prevrat I.–IV.* Trnava 1930–1931.

² Š. Adamovič, *Zánik prvej CSR.* Banská Bystrica 1945.